

Загалом, воно й добре. В такому випадку буде зменшуватись рекламний потенціал подібних звернень, особливо коли мова йде про «нав'язування» тютюнових і алкогольних виробів. Проте, це не стосується дитячої аудиторії, якою національно-культурна естетична (і моральна) традиція ще не засвоєна в повній мірі. Тут варто пам'ятати народну приказку: «Вода й камінь точить». Тривале і постійне нав'язування певного елемента людського світовідношення, уданому випадку естетичного несмаку або смакових уподобань іншої нації, може з часом негативно вплинути і на саме національне естетичне ставлення до дійсності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баранова Н.М. Естетична своєрідність національно-культурної традиції // Практична філософія. - 2004. - № 2. - С. 206-212.
2. Бойко Н.В. Моральнісний критерій оцінки сучасних явищ художньої дійсності //Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури: Збірник наукових праць. Вип. XI. Ч. 1. - К.: Міленіум, 2003. - С.199-204.
3. Макаров А.М. Світло українського бароко. - К.: Мистецтво, 1994.
4. Українська графіка ХІ-початку ХХ ст.: Альбом / Авт.-упор. А.О.В'юнник. - К.: мистецтво, 1994.
5. Чміль Г.П. Семіологія візуальних кодів і кінематографічний код національного по //Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури: Збірник Наукових праць. Вип. VII. Ч. 1. - К., 2001. - С. 56-67.
6. Щербаківський В.М. Українське мистецтво: Вибрані неопубліковані праці. - К.: Либідь, 1995.

Марія РИЖКОВА

© 2009

СТАТУС ЖІНКИ У СУСПІЛЬСТВІ ТА ЖІНОЧА ОСВІТА У ХІХ СТОЛІТТІ

Постановка проблеми. Соціальне, економічне та політичне становище жінки у суспільстві протягом багатьох століть було болючим питанням. І це стосується не якоїсь однієї країни або нації, це питання було і є глобальним.

Потрібно було пройти довгий шлях від найдавніших часів і до сьогодні, щоб здійснити зміни у свідомості суспільства на жіночу проблему. Міф про неспроможність жінки вирішувати важливі суспільні та життєві проблеми, опанувати знання та професійні навички, заангажований чоловіками, розвіявся як марево. Цьому, зокрема, сприяло зростання соціальної свідомості та технічний прогрес.

Гендерна політика сьогодні є досить важливою складовою політичного життя суспільства; спираючись на позитивні досягнення минулого, вона чітко планує роль та місце жінки у сучасному та майбутньому. Досить важливою умовою гідного становища жінки в суспільстві є її освіта: середня, вища, професійна. Це досить складна тема, оскільки ще зовсім недавно вважалося, що жінка не здатна до навчальної та наукової діяльності, та й освіта їй не потрібна.

ХІХ – початок ХХ століття ввійшли у сучасну історію України як час кардинальних змін в усьому суспільстві. У цей період відбувалися активні суспільні процеси, пов'язані з швидкими темпами розвитку промисловості, що, у свою чергу, викликало зміни в освіті: розширювалася мережа початкових і середніх загальноосвітніх навчальних закладів, з'являлися нові типи навчально-виховних закладів, удосконалювався зміст, методи і форми роботи у них. На цей час припадає і офіційне запровадження і розвиток освіти жінок. В цілому зазначений період характеризується поживленням освітнього руху і спалахом освітньої думки в Україні. Саме тому освітні проблеми цього періоду завжди привертала до себе увагу науковців-педагогів.

Сьогодні проблема освіти жінок не є такою гострою, як, наприклад, ще 100–150 років тому, але залишається такою ж актуальною. Бо досі ведуться суперечки у тому, чи спроможна жінка зробити наукове відкриття чи очолити важливу галузь суспільної діяльності. Хоча історія вже давно довела, що так: і наукове відкриття (М.Кюрі), і успіхи у виробництві (П.Ангеліна), і у космос злітати (В.Терешкова) – жінка здатна на все.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблеми жіночої освіти на сучасному етапі досліджують Є.Андрєєва, В.Добровольська, Т.Шушара, Т.Сухенко, О.Аніщенко, Л.Применко, Н.Слюсаренко, О.Кобельська, О.Куліш та інші. Кожен з науковців у своїх дослідженнях так чи інакше звертається до педагогічної спадщини XIX – початку XX століття, яка була прогресивною на той час і не втратила своєї актуальності і понині.

Мета нашого дослідження – на основі аналізу поглядів прогресивних педагогів і громадських діячів XIX століття дослідити проблему статусу жінки у суспільстві та жіночої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. У дослідженнях багатьох вчених, як вітчизняних так і зарубіжних, присутнє явище, коли при висвітленні суспільних подій виділяються аспекти, пов'язані з діяльністю жінок та їх місцем у суспільстві. Таким чином, відбувається штучний поділ історії на „чоловічу” та „жіночу”. При цьому усі „жіночі” справи розглядаються як допоміжні до „чоловічих”. Також окремо розглядається і питання жіночої освіти.

Педагогічний словник тлумачить поняття „жіноча освіта” (або „освіта жінок”, далі ці поняття ми будемо ототожнювати) як самостійну галузь освіти, яка виникла у зв'язку з нерівноправним положенням жінки в суспільстві [4, 374]. Таким чином, підкреслюється, що освіта жінок має свої особливості, щось відмінне від чоловічої освіти або освіти взагалі. І, дійсно, до початку XX століття чоловіча і жіноча освіта відрізнялися, що було обумовлено становищем обох статей у суспільстві.

Починаючи з другої половини XVIII століття, відомі громадські діячі (Ш.Монтеск'є, М.Ломоносов, Дж.Локк, Ж.-Ж.Руссо та інші), і навіть короновані особи починають замислюватись над місцем жінки у суспільстві. Провідною ідеєю було бачення жінки у ролі матері та берегині домашнього вогнища, але у свідомості найбільш прогресивних верств населення того часу вже поширювалася думка про роль жінки в суспільстві, як повноправного члена цього суспільства.

Першим російським монархом, який звернув увагу на проблему жіночої освіти, була Катерина II. Відправною точкою у розвитку середньої жіночої освіти можна вважати відкриття у 1764 році у Петербурзі першого середнього дівочого навчального закладу – Виховного товариства шляхетних дівчат (Смольного інституту) [4, 375]. Ініціатором відкриття цього закладу була саме Катерина II. До часів її правління освіта жінок була пов'язана лише з приватною ініціативою і не входила до структури офіційної освіти. Катерина II під впливом ідей західних філософів, насамперед Дж. Локка і Ж.-Ж. Руссо, намагалася взяти жіночу освіту під опіку уряду. Вона вважала, що „саме жінка кладе наріжний камінь у створенні життя суспільства, тому що вона дає перше виховання новому поколінню” [2].

Отже, питання жіночої освіти отримало своє життя, насамперед, як питання освіти жінки – майбутньої матері, тому що „неоціненне щастя бути вихованим в перші роки життя дитини освіченою матір'ю, яка знала б і розуміла почесність свого покликання” [6].

У XIX столітті, незважаючи на поширення передових поглядів на жінку як повноправного члена суспільства, все ж побутувала думка про те, що жінка, перш за все, повинна виконувати роль матері, дружини, яка допомагає чоловікові, опікується домашнім господарством і виховує дітей, тобто є тільки додатком до чоловіка. Тому і освіта жінці не потрібна, а якщо й потрібна, то тільки для того, щоб вміти спілкуватися з потрібними для чоловіка людьми. Тим більше, що досі побутувала думка, що жінка – це істота другого гатунку: в силу своїх природних властивостей вона неспроможна піднятися до рівня чоловіка – ані здобути належну освіту, ані вирішити будь-яку серйозну проблему.

Відомий громадський діяч В.Белінський так характеризував статус жінки у тогочасному суспільстві: „Жінки в силу домінування характеру любові та почуття створені діяти в тих же самих сферах, де діє чоловік. Духовне панування чоловіка над жінкою має своїм джерелом не природу жінки, а її виховання та різні соціальні стосунки, що століттями тримали жінку в стані морального рабства. Отримуючи дуже погане та обмежене виховання та освіту, жінки до заміжжя – власність батьків, а після заміжжя – чоловіків, повинні були вважати за гріх цікавитися, наприклад, мистецтвом або наукою” [8, 109]. Головною думкою всіх праць з проблем жіночої освіти у В.Белінського було те, що „світ пізнання та мистецтва також відкритий жінці, як і чоловікові, на тій підставі, що жінка, перш за все, людина ...” [8, 110].

Та навіть якщо погодитися з тим, що жінка може тільки займатися домашнім господарством і виховувати дітей, то і для цього їй необхідна освіта. Ця думка, як ми бачили,

виникла ще за часів Катерини II. Відомий критик XIX століття Д.Писарєв писав, що матері для гідного виконання своїх зобов'язань перед дитиною крім суто материнських почуттів, необхідна ще попередня теоретична підготовка, необхідний розумовий розвиток, що неможливо без належної освіти [7, 26]. Його статті про виховання та освіту були незмінно пов'язані з соціальними завданнями того часу: боротьба за повну рівність прав усіх людей, за надання права жінкам здобувати освіту та брати участь у суспільному житті.

У статті „Жіночі типи в романах та повістях Писемського, Тургенева та Гончарова” (1861) Д.Писарєв пише про те, що жінка у суспільстві є стражденною та невольницею [7, 46]. На той час побутувала суспільна думка про те, що жінці не потрібна освіта. Головне для неї в житті – вдало вийти заміж. Під сумнів почала ставитись навіть спроможність жінки належно виховувати дитину. Д.Писарєв стає на бік жінок і пояснює, що у такому статусі жінки у суспільстві винні чоловіки, які і сформували хибний погляд на жіночу освіту та виховання. Він пише, що тодішнє сімейне виховання принижувало жінку, тому багато жінок прагнули швидше вийти заміж, щоб отримати свободу від батьків. Звичайно, були такі жінки, які, живучи у батьківському домі, відвідували лекції в університеті, але ніхто не знає про те, якою ціною їм довелося відстоювати своє право на освіту перед рідними, які цього пориву не розуміли. Деякі видання того часу, наприклад, „Сучасна медицина”, висміювали ідею жінок ставати лікарями. Таким чином, бачимо, що праця жінок не користувалася повагою у суспільстві.

Проблема освіти жінок мала у свій час і певне політичне забарвлення. У 1833 році граф Левашов, придивившись до життя місцевого населення України, доповідав уряду, що ні в училищах, ні в родинях ніхто не дбає про набуття підростаючим поколінням корисних для суспільства знань, його моральне вдосконалення. У котрий раз в історії людства постає питання про зв'язок поширення освіти серед усіх верств населення з розвитком суспільства, процвітанням держави, яке російські самодержці розуміли по-своєму. У XIX столітті це трактувалося так: щоб виховати майбутнє покоління у дусі покори російському уряду, слід дати ґрунтовну освіту жінкам, адже їх вплив на серця та розум своїх чоловіків та дітей безмежний. Це зумовило відкриття у Києві в 1833 році дівочого інституту з державною грошовою допомогою [1]. Київський інститут став першим жіночим середнім навчальним закладом, який відкрився завдяки підтримці уряду. Але у цьому заході простежується не усвідомлення важливості освіти жінок для країни, а бачення владою жіночої освіти як знаряддя русифікації краю.

Відомий педагог та громадський діяч К.Ушинський з цього приводу писав: „Ясно те, що вносячи в жіночу освіту чужий іноземний елемент і надаючи цьому елементові такої сили, що він на свій лад перетворює жіночі характери, ми в наймогутніший спосіб сприяємо знищенню національності в сім'ї, а через неї і в народному житті” [9, 178].

К.Ушинський вважав жінку „необхідним посередником між наукою, мистецтвом і поезією, з одного боку, звичаями, звичками і характером народу, з іншого... З цієї думки випливає вже сама собою необхідність повної всебічної освіти жінки вже не для одного родинного вжитку, а для запровадження в життя народу результатів науки, мистецтва і поезії” [9, 197].

Таким чином, К.Ушинський розглядав питання жіночої освіти не лише як освіти для вихователки підростаючого покоління; він вбачав у жінці великий потенціал для розвитку науки та культури. Водночас він бачив і з відчаєм писав про жалюгідний стан освіти для жінок у Російській імперії. Цьому, зокрема, присвячена стаття „Історична записка про останні перетворення у Виховному товаристві шляхетних дівчат” [10].

У 1859 році К.Ушинський вступив на посаду інспектора класів Смольного інституту. За його словами, „недоліки такого устрою навчальної діяльності кидались одразу в очі” [10, 326]. По-перше, курс навчання був розрахований на 9 років. На думку К.Ушинського, така тривала відірваність дівчини від родини недобре на неї впливала. По-друге, екзамени були справжньою формальністю, тому дівчата масами переходили з класу в клас, внаслідок чого багато хто з них втрачав можливість опанувати науки. По-третє, хоча кожний клас і було поділено на чотири відділення, але заняття проходили однаково як у найліпших, що звалися першими, так і в слабких відділеннях, що звалися другими. У перші відділення дівчата переводилися дуже рідко. Якщо хтось потрапляв у друге відділення, то до кінця навчання залишався там. Це мало поганий моральний вплив на учениць, бо ставило під сумнів їхні розумові здібності і здатність покращити навчальні успіхи. Не дуже добрим було і те, що перші відділення були переповнені вихованками, а у других їх було мало. Також було багато інших недоліків в організації навчального процесу. А найголовніше, що саме навчання більшою своєю частиною було спрямоване не на розуміння

сутності предмета, а на заучування його, що звичайно не було на користь розумовому розвитку дівчат.

Педагогічний колектив, за словами К.Ушинського, був жалюгідний, тобто викладачами були люди, які відстали від часу, зовсім не володіли новими прийомами викладання та ті, які зовсім ніколи не викладали.

Завдяки старанням К.Ушинського були проведені певні зміни в організації навчального процесу у Смольному інституті. Зокрема, були створені паралельні класи (другі групи було скасовано), в яких дівчата урівнювалися у навчальних досягненнях та не відчували себе другим сортом. При переході з класу в клас введені обов'язкові екзамени, які повинні були об'єктивно оцінити навчальні досягнення учениць. До того ж дівчина не могла залишатися в одному класі більш ніж на два роки. До речі, усі ці нововведення К.Ушинського збереглися у навчальних закладах і понині.

Одним з громадських діячів, який звернув особливу увагу на необхідність змін у стані жіночої освіти, був уже знаний на той час лікар, пізніше педагог-адміністратор М.Пирогов. У статті „Питання життя” він пристрасно відстоював ідеї загальнолюдського виховання, виступав проти станової системи виховання і освіти. М.Пирогов намагався довести, що не становище жінки у суспільстві, а стан її виховання має зазнати змін. Жінка, якщо отримає належну освіту і виховання, на його думку, зможе так само добре засвоїти наукову, художню та суспільну культуру, як і чоловік. У своїх листах він писав: „Те, що в суспільстві доручається обраним людям, відомим своєю високою моральністю, глибокими релігійними переконаннями, хистом слова та знаннями, створеними наукою, у сімейному колі повинно бути доручено жінці” [5, 20]. Як бачимо, автор вважає, що жінка і мати є священник сім'ї. На неї у сім'ї покладені такі ж важливі обов'язки, що і на чоловіка у суспільстві. Тому жінка повинна вдосконалювати свою освіту та виховання, щоб відповідати „високості та святості свого призначення бути розсадницею добра та істини в прийдешньому поколінні..., що довірено їй самим Богом, чоловіком та суспільством” [5, 26].

Погляди, М.Пирогова та К.Ушинського на значення жінки у суспільстві були на той час відкриттям, вони привернули увагу широких кіл громадськості. Преса, література стали відкрито вказувати на неспроможність пануючої в той час закритої, станової системи жіночих інститутів, які не давали жінкам сучасних наукових знань, а виховували покірних, безправних, обмежених істот – додаток до чоловіків.

Отже, поступово поширювався рух за надання жінкам права отримувати якісну освіту нарівні з чоловіками. Силами громадськості відкривалися середні жіночі школи. У Міністерство освіти стали надходити численні земські та приватні клопотання про відкриття шкіл для дівчат. Розширювалися пожертвування та інші форми благодійності. Завдяки цьому проблема стала поступово вирішуватися.

Заслуговує на увагу діяльність видатного педагога, справжнього творця нової системи жіночої освіти професора М.Вишнеградського. Він заснував перший у Росії педагогічний журнал „Російський педагогічний вісник”, у якому відстоював думку про необхідність зробити жіночі навчальні заклади відкритими та загальнодоступними [3]. Завдяки педагогічному таланту та ораторському мистецтву М.Вишнеградський домогся у вищих сферах влади прихильності до нового типу жіночих шкіл. Після закордонної подорожі для ознайомлення зі станом жіночих шкіл він розробив проект відкритих жіночих училищ, який був затверджений урядом. Вже у 1858 році перше таке училище було відкрито у Петербурзі. А у 1859 році за проектом М.Вишнеградського були видані „Правила внутрішнього розпорядку жіночих училищ” [3].

Висновки. Таким чином, питання жіночої освіти стало розглядатися урядом як наслідок усвідомлення ним великої ролі жіноцтва у житті суспільства. Першою бере освіту жінок під опіку уряду Катерина II. Але роль жінки зводилась до визначення того надзвичайного впливу, який вона мала на свого чоловіка та процес виховання дітей. З цього випливала мета, яку ставив уряд перед дівочими навчальними закладами, – підготувати освічених матерів сімейств та турботливих дружин.

У XIX столітті підвищився інтерес до проблем жіночої освіти, а у другій половині XIX – на початку XX століття рух за жіночу освіту поживається завдяки прогресивним поглядам виданих педагогів, громадських діячів, таких як К.Ушинський, М.Пирогов та інші. Їхні погляди щодо значення жінки в суспільстві були на той час відкриттям, вони привернули увагу широких кіл громадськості, преси до становища жінки у суспільстві та до питання її освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державний архів міста Києва. – Ф.144. – Оп.1. – Акр.8.
2. Маккавей Н.К. Педагогические мечты Екатерины Великой и Бецкого // Труды киевской духовной академии. – 1904. – С.137.
3. Павлов Ф.И. Памяти Н.А.Вышнеградского // Русская школа. – 1908. – №4. – С. 85.
4. Педагогический словарь // В двух томах. – Т.1. – М.: Изд-во Академии педагогических наук, 1960. – 775 с.
5. Письма Н.И.Пирогова о любви, об обязанностях матери-воспитательницы и пр. // Русская школа. – 1914. – №11. – С. 20–26.
6. Пирогов Н.И. Избранные педагогические произведения. – М.: Педагогика, 1985. – С. 5.
7. Писарев Д.И. Избранные педагогические сочинения. – М.: Педагогика, 1984. – 367 с.
8. Познанский И.Ф. В.Г.Белинский о воспитании. – М.: УЧПЕДГИЗ, 1949. – 128 с.
9. Ушинский К.Д. Педагогична подорож до Швейцарії // Твори в шести томах. – Т.2. – К., 1954. – 456 с.
10. Ушинский К.Д. Исторична записка про останні перетворення у Виховному товаристві шляхетних дівчат // Твори в трьох томах. – Т.2. – М.-Л.: Вид-во Академії педагогічних наук, 1948. – 656 с.

Ольга **РОВЕНЧАК**, Вікторія **ВОЛОДЬКО**

© 2009

ПРОБЛЕМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ІДЕНТИЧНОСТЕЙ У КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ

Питання ідентичностей актуалізується у сьогодишньому глобалізованому світі зокрема і через їхню зростаючу нестабільність; репрезентантами таких нестабільних ідентичностей ми вважаємо міжнародних мгрантів, які завдяки міграції⁶⁹ проходять через певну трансформацію⁷⁰ ідентичності. У цій статті поняття ідентичності пов'язується із поняттями соціальної дії і практики. Автори пропонують модель інтегральної ідентичності⁷¹ та представляють її соціальні, культурні, особистісні складові, а також спосіб вивчення ідентичності за допомогою цінностей і ціннісних орієнтацій. За мету ставиться вивчення інтегральної соціокультурної ідентичності, її однозначних та неоднозначних складових, трансформації цієї ідентичності, а також дій і практик, пов'язаних з нею через призму міжнародної міграції. Крім того, серед цілей є й з'ясування зв'язку трансформації ідентичності з моделями адаптації іммігрантів. У своїй роботі спираємось на напрацювання таких відомих українських та закордонних авторів, як Б. Ажнюк, З. Бауман, П. Бурдьє, М. Вебер, С. П. Гантінгтон, Е. Носенко, Т. Парсонс, А. Ручка, Н. Фролова Н. Черниш, котрі започаткували вивчення питань, яким присвячена дана стаття.

За визначенням основоположника поняття “соціальної дії” М. Вебера “дією” називається “дія людини (незалежно від того, має вона зовнішній чи внутрішній характер, зводиться до невтручання чи до терпеливого прийняття), якщо і оскільки діючий індивід чи індивіди пов'язують з нею суб'єктивний смисл”. “Соціальною дією” називається така дія, “яка за суб'єктивним смислом, що їй надає діюча особа чи особи, співвідноситься з діями інших людей та орієнтується на них”. Основними ознаками соціальної дії за М. Вебером є усвідомлена мотивація та орієнтація на інших, якою може бути як “очікування” певних дій інших осіб, так і суб'єктивна “цінність” змісту власних дій (наприклад, зобов'язання) чи внутрішні відчуття (наприклад, радість) інших [9; 8]. Соціальну дію Т. Парсонс, зокрема, вважає системою, що складається з

⁶⁹ *Міграцією* ми вважаємо перетин адміністративного кордону, добровільний чи примусовий просторовий рух осіб чи груп осіб від місця (країни) виїзду до місця (країни) в'їзду за наявності або відсутності законних підстав, на певний період часу або назавжди, що може вести за собою зміну постійного місця проживання; цей рух включає в себе еміграцію та імміграцію. Звідси **мігрант** — особа, яка здійснює міграцію.

⁷⁰ **Трансформація** — зміна, перетворення виду, форми, істотних властивостей і т. ін. чого-небудь [10]

⁷¹ **Інтегральна ідентичність** — термін запозичений у А. Ручки [36, с. 38], у нашому розумінні — ієрархічно впорядкована сукупність всіх, базових та не-базових, наявних в людині ідентичностей.